

حقوق فضای مجازی

مؤلفان:

نقیسه نکویی مهر

محمد سعید شفیعی

بهار ۱۴۰۱

سرشناسه	: نکوئی مهر، نفیسه، ۱۳۶۷ -
عنوان قراردادی	: ایران. قوانین و احکام Iran. Laws, etc
عنوان و پدیدآورنده	: حقوق فضای مجازی/مؤلفان: نفیسه نکویی مهر، محمدسعید شفیعی
مشخصات نشر	: اردستان: مشارق الانوار، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری	: ۱۸۳ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۹۴۳۱۴-۹-۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه:ص. [۱۷۷] - ۱۸۳.
	: فضای مجازی - ایران - جنبه‌های حقوقی Cyberspace -- Legal aspects -- Iran کاربران اینترنت - وضع حقوقی و قوانین Internet users -- Legal status, laws, etc. اینترنت - قوانین و مقررات - ایران Internet -- Law and legislation -- Iran فضای مجازی - تدابیر ایمنی - سیاست دولت Cyberspace -- Security measures -- Government policy
موضوع	
شناسه افزوده	: شفیعی، محمدسعید، ۱۳۴۸ -
رده بندی کنگره	: ۸۷۸۵۱
رده بندی دیویی	: ۳۴۸.۳۲۰۹۵۵
شماره کتاب شناسی ملی	: ۸۷۸۵۰۲۴
اطلاعات رکورد کتابشناسی	: فیبا

عنوان کتاب:	حقوق فضای مجازی
ناشر:	مشارق الانوار
مؤلفان:	نفیسه نکویی مهر، محمد سعید شفیعی
سال انتشار:	بهار ۱۴۰۱
نوبت چاپ	اول
شمارگان:	۱۰۰۰
شابک:	۹۷۸-۶۲۲-۹۴۳۱۴-۹-۸
قیمت:	۱۰۰۰۰۰ تومان

نشانی: اردستان - میدان امام خمینی، خیابان قیام، جنب

مسجد امام حسین (ع) - ۹۱۳۷۲۹۴۷۵۷

www.ketabsoo.com خرید از سایت:

مرکز پخش: کتاب ایده آل تهران

۶۶۳۴۵۰۲۷ - ۶۶۴۰۹۵۲۹-۲۱

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۱۱
تاریخچه	۱۵
اهمیت و ضرورت موضوع	۱۷
اهداف کتاب	۱۷
پیش‌های در باب موضوع	۱۷
فصل اول: مفاهیم شهروند و فضای مجازی	۲۱
مفاهیم	۲۱
انواع شهروند	۲۱
شهروند ملی	۲۱
شهروند جهانی	۲۳
شهروند الکترونیک	۲۶
شهروند مجازی	۲۸
دسته بندی شهروند مجازی	۳۰
سیاستگذاران فضای مجازی	۳۰
طراحان فضای مجازی	۳۴
مشولان و مالکان فضای مجازی	۳۴
متصدیان فضای مجازی	۳۵
کاربران ارسال کننده و دریافت کننده اطلاعات مجازی	۳۵
ناظران مجازی	۳۵
حقوق شهروند مجازی	۳۵

۳۶.....	تکالیف شهروند مجازی
۳۷.....	داده شخصی
۳۷.....	پردازش داده
۳۹.....	فصل دوم: حقوق شهروندان مجازی بانگاهی به اسناد حقوق بشر
۳۹.....	حقوق شهروندان مجازی
۳۹.....	حق برآزادی
۳۹.....	حق برآزادی بیان و عقیده در اسناد حقوق بشر
۴۱.....	حق برآزادی های عقیدتی مجازی در قوانین داخلی
۴۱.....	حق برآزادی های عقیدتی مجازی در اسناد حقوق بشر
۴۳.....	حق بر امنیت در فضای مجازی
۴۳.....	عواملان تجاوز به فضای امن شهروندان مجازی
۴۶.....	انواع حملات نقض امنیت فضای مجازی
۴۷.....	انواع امنیت در فضای مجازی
۴۸.....	مولفه های امنیت اجتماعی در فضای مجازی
۴۸.....	حفظ ارزش هویت ملی
۴۸.....	هویت ملی در فضای مجازی
۴۸.....	مولفه های هویت ملی در فضای مجازی
۵۷.....	تجانس اجتماعی و حفظ وحدت قومی
۶۰.....	عوامل نقض امنیت روانی در فضای مجازی
۶۰.....	خشونت سایبری
۶۳.....	محدودیت در ارتباط
۶۳.....	عدم آموزش در مهار کردن خشونت
۶۴.....	ناکامی
۶۵.....	محدودیت در آزادی دسترسی به اطلاعات

۶۶	عدم نظارت بر شبکه‌های اجتماعی
۶۸	نقش سلبریتی‌ها
۶۹	مصادیق خشونت سایبری
۶۹	خشونت کلامی
۷۰	خشونت هنک حیثیت
۷۱	خشونت تجاوز به حریم خصوصی
۷۵	خشونت تجاوزجنسی مجازی
۷۷	بازیگران خشونت سایبری
۷۷	وب سیاه
۷۸	اوباش اینترنتی
۸۰	مولفه‌های اخلاقی مبارزه با خشونت سایبری
۸۱	حق بر امنیت در فضای مجازی
۸۳	مولفه‌های اقتصاد دیجیتال
۸۹	بررسی تطبیقی چهار مولفه اصلی حقوق شهروند مجازی
۹۱	فصل سوم: تکالیف شهروندان مجازی (عهده داران تکالیف در فضای مجازی)
۹۱	عهده داران تکالیف در فضای مجازی
۹۱	مالکان فضای مجازی
۹۱	تعریف مالکان فضای مجازی
۹۱	انواع مالکان فضای مجازی
۹۲	انواع مالکان فضای ابری
۹۳	تکالیف مالکان فضای مجازی
۹۴	ناظرکنندگان
۹۵	انواع ناظران فضای مجازی

۹۸	 مسئولیت ناظران فضای مجازی
۱۰۲	 کنترل کنندگان
۱۰۳	 اصول کلی کنترل فضای مجازی
۱۰۵	 بررسی تطبیقی سانسور اینترنت در ایران و آمریکا
۱۰۵	 سیاست گذاری سلبی در سطح فدرال
۱۰۹	 سیاست گذاران فضای مجازی
۱۰۹	 مولفه های سیاست گذاری
۱۱۳	 مسئولان سیاست گذاری
۱۱۵	 مولفه های سیاست گذاری در شورای عال فضای مجازی
۱۱۵	 سیاست های کلی، اهداف، راهبردها، احکام قانون برنامه و عملکرد آنها
۱۱۵	 اهداف کمی
۱۱۶	 تکالیف در خصوص توسعه فضای مجازی سالم، مفید و ایمن
۱۲۵	 فصل چهارم: حکمرانی مطلوب مجازی
۱۲۵	 مفهوم حکمرانی مجازی
۱۲۷	 اضلاع حکمرانی مطلوب مجازی
۱۲۷	 حاکمیت مردم
۱۲۹	 حاکمیت ملی
۱۳۰	 حاکمیت جهانی بانگاهی به کنوانسیون بوداپست
۱۳۳	 سازوکارهای حاکمیت ملی در حکمرانی مطلوب فضای مجازی
۱۳۳	 تعریف حاکمیت ملی
۱۳۵	 اصول حکمرانی مطلوب
۱۳۵	 ایجاد شبکه های اجتماعی بومی
۱۳۹	 تحقق دسترسی آزاد به اطلاعات
۱۴۵	 حق دسترسی به اینترنت

آموزش مجازی بر بستر شبکه ملی اطلاعات	۱۴۷
سازوکارهای حاکمیت مردم در حکمرانی مطلوب فضای مجازی	۱۵۴
تعریف حاکمیت مردم	۱۵۴
مؤلفه های حاکمیت مردم	۱۵۵
تشکیل بسیج سایبری	۱۵۵
حضور سازمان های مردم نهاد	۱۵۷
تعامل و مشارکت شبکه نخبگان میان رشته ای و جامعه مدنی	۱۵۹
سازوکارهای حاکمیت جهانی در حکمرانی مطلوب فضای مجازی	۱۶۰
تعریف حاکمیت جهانی	۱۶۰
مؤلفه های حاکمیت جهانی	۱۶۱
تعهد به همکاری دولت ها در فضای مجازی	۱۶۱
شکل گیری نظام حقوق بین الملل برای فضای مجازی	۱۶۲
تصویب قوانین متحدالشکل	۱۶۲
نتیجه گیری	۱۶۴
منابع	۱۷۷

مقدمه

در حال حاضر اینترنت و فناوری اطلاعات با سرعتی غیرقابل تصور در حال فتح تمامی زوایای زندگی بشر است. آمار استفاده از اینترنت در ایران و جهان رشد چشمگیری داشته و در آستانه همگانی شدن است و فناوری جدید فصد دارد جهان را به یک دهکده واحد تبدیل نماید و به سمتی سوق می دهد که عمیق ترین آثار را بر جامعه جهانی و زندگی بشر می گذارد (جانسون، ۱۳۹۰: ۵۴۲)^۱. درواقع اینترنت، رایانه و شبکه های اجتماعی روز به روز جایگاه مهم تر و کارایی بیشتری پیدا می کنند. به مثابه رشد و گسترده شدن این فضا، قطعاً دامنه بروز انحرافات و تخلفات و جرایم هم فراهم تر می شود. تحقیقات در این فضا حاکی از این است که روزبه روز آمار کاربران استفاده کننده از فضای مجازی در حال افزایش است که حتی اخیراً به همین دلیل از این فضا به عنوان زندگی دوم^۲ در فضای مجازی یاد می کنند. زندگی دوم در فضای مجازی اولین بار توسط نویسنده داستان های علمی تخیلی ویلیام گیسون بکار رفت. او در سال ۱۹۸۴ کتابی بنام نورومانسر نوشت. در این داستان افراد مستقیماً مغزهای خود را به کامپیوتر وصل می کردند و می توانستند اطلاعات آن را مشاهده نمایند. آن ها بگونه ای

1 - janson, 2010: 542

2 - second life

در جهان سفر می‌کردند که گویی در دنیای واقعی هستند. واقعیت مجازی^۱ در سال ۱۹۹۰ توسط محقق آمریکایی بنام ایوان ساوسرلند اختراع شد. او توانست محیطی مصنوعی ایجاد کند که دیدنی، شنیدنی، احساس کردنی و عمل کردنی بود. در سال ۲۰۰۳ یک شرکت آمریکایی برنامه‌ای با عنوان زندگی دوم^۲ را با الهام از فضای مجازی، به منظور ایجاد یک زندگی واقعی بنیان نهاد در واقع در این فضا هر کاربر یک شهروند است و هر شهروند این امکان را دارد که آنگونه که دوست دارد خود را تجسم کند (موسبرگر، ۱۳۹۰: ۲۱۴).^۳ در حقیقت هر شهروند شهر مجازی به نام یک آواتار در محیطی سه بعدی قادر است جنسیت خود را انتخاب کند و آنگونه که مورد علاقه اوست چهره، رنگ پوست و مو، لباس، شغل، محل سکونت، وسایل زندگی و هر چیزی که مورد علاقه اوست را ایجاد نماید

فریس، ۱۳۹۵: ۲۱۴).^۴ این ویژگی‌ها حاکی از این است که شهروندان در فضای مجازی باید با عنوانی صحیح و جامع تعریف شوند. شهروندان این محیط به راحتی می‌توانند هویت خود را پنهان سازند و همین امر عامل بروز جرایم سایبری شده است زیرا این محیط بهترین و ساده‌ترین بستر برای وقوع جرایم باشد، زیرا هویت مجرمان به سادگی قابل پنهان سازی می‌باشد که مؤید این مهم برخی از حوادث تلخ کشورمان مثل حادثه تروریستی مجلس شورای اسلامی بوده که بعد از وقوع آن مشخص شد در بستر فضای مجازی رخ داده است. در واقع این فضا دارای لایه‌های مخفی و تاریک^۵ است که ردیابی و شناسایی فعالیت‌های شهروندان در آن دشوار یا غیرممکن است. در این شبکه اطلاعات جامعی نهفته شده که افراد ناشناس آن‌ها را مدیریت می‌کنند. فروشندگان مواد مخدر، هکرها، تروریست‌ها، قاتل‌ها و افراد سودجو غالباً این دسته از افراد را تشکیل می‌دهند به صورت کلی

1 - Virtual Reality

2 - second life

3 - Mossberger, 2011: 214

4 - Forbes, 214: 2016

5 - dark web

هر شهروند در فضای مجازی یا با هویت جعلی و یا هویت سرقتی و یا هویت حقیقی فعالیت می کند و در این رساله هر سه نوع هویت رابه شهروند مجازی ارتباط می دهیم و بنابراین باتوجه به مطالب یادشده به نظر می رسد که باید از این شهروندان به عنوان شهروند مجازی یاد کنیم در واقع این کاراکتر آنلاین و شهروند مجازی است که به نمایندگی از او در محیط مجازی حضور می یابد و شهروند می تواند خود را به جای او قرار داده و خود را در جهان مجازی حس کند. حال این شهروند مجازی برای اینکه بتواند در این محیط با کمترین آسیب از امکانات و ویژگی های منحصر این فضا استفاده کند (نکویی مهر، حسینی فرد، عبداللهی، ۱۳۹۷: ۷۷) و نیز با توجه به ضرورت و گسترش استفاده از این محیط، لازم است حقوق و تکالیف شهروند مجازی پیش از پیش مطرح می شود زیرا یکی از اصلی ترین مشکل شهروندان مجازی این است که همه شهروندان از حقوق و تکالیف خود در فضای مجازی اطلاع ندارند و همین موضوع راه را برای سوء استفاده کنندگان و مجرمان فضای مجازی باز نموده است. به عنوان مثال در حقوق فرانسه، قانونی به نام «شرط فسخ» وجود دارد که طبق آن مصرف کنندگان از حقوقی که دارند آگاه می شوند. اما در کشور ما به عنوان مثال در فضای مجازی فعلی مشاهده می شود که برخی افراد بی آنکه اطلاعات دقیقی از وضعیت یک کالا یا فروشندگان آن داشته باشند اقدام به خرید می کنند که در نتیجه به دلیل ناآگاهی هنگام معامله متضرر می شوند (نکویی مهر، حسینی فرد، راعی، ۱۳۹۷: ۳۵۷). حال سؤال اینجاست در چنین وضعیتی نظام حقوقی ایران چه حمایتی از زیان دیده خواهد داشت؟ به نظر می رسد برای حفظ اطلاعات و حریم های خصوصی کاربران، باید قوانین و مقرراتی در یک چارچوب اساسی تدوین شود تا از این طریق فضای مجازی قانونمند شود. پس با توجه به اینکه حقوق رسانه فضای مجازی قانونی، نوپا است دولت و مجلس شورای اسلامی موظفند تا در این خصوص تدابیری بیشتریندیشند. در ایران قانون جرایم رایانه ای و همچنین منشور حقوق

شهروندی اصلی ترین قوانینی هستند که به حقوق و تکالیف شهروند مجازی پرداخته اند امامتاسفانه باتوجه به پیشرفت روزافزون فناوری، این قوانین نیز نتوانسته اند نقش موثری در حمایت از شهروندان فضای مجازی ایفاء کنند. بنابراین در این نوشتار حقوق و تکالیف شهروندان مجازی را علاوه بر قوانین داخلی در اسناد حقوق بشری همچون کنوانسیون برن (۱۹۶۷)، کنوانسیون جرایم سایبری شورای اروپا (۲۰۰۱)، کنوانسیون بوداپست (۲۰۰۱)، اعلامیه حقوق بشر (۱۹۷۶)، قطعنامه دفاع از آزادی اینترنت در شورای حقوق بشر، اعلامیه اصولی و برنامه اقدام (۲۰۰۳)، کنوانسیون پیشگیری از جرایم تروستی (۲۰۰۵)، کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی های اساسی (۱۹۵۰)، اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق حقوق مدنی سیاسی (۱۹۶۶)، میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی (۱۹۶۶)، مورد بررسی قرار داده ایم و نیز با توجه به اینکه براساس اصل حقوقی (شخصی بودن مجازاتها) شناسایی و تشخیص هویت مجرمان امری ضروری و اجتناب ناپذیر است که تحقیقات پلیسی و قضائی بر مبنای همین تشخیص هویت صورت می پذیرد و انگهی این امر در زمینه مجرمان سایبری به مراتب پیچیده تر و تخصصی تر خواهد بود زیرا شهروندان در فضای مجازی از هویت مجازی استفاده میکنند و این هویت حتی برای خود شهروندان فضای مجازی ناشناخته است لذا ضریب امنیت این محیط برای شهروندان بسیار پایین است به همین منظور لازم است که نقش و نظارت دولت بر فضای مجازی پررنگ تر شود و در این زمینه قوانین جامع تری تدوین شود تا شهروندان با حقوق و تکالیف خود در این فضا آشنا شوند و حدود جرم و عمل قانونی را بشناسند. به همین منظور در فصلی از این کتاب به معرفی جرایم موجود در این فضا مانند کلاهبرداری های اینترنتی، هک و نفوذ به سامانه های رایانه ای و اینترنتی، جعل داده ها و عناوین، تجاوز به حریم خصوصی اشخاص و گروه ها، سرقت اطلاعات، هرزه نگاری و جرائم اخلاقی و برخی جرائم سازمان یافته اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی پرداخته شده است زیرا یکی از حوزه های چالش برانگیز در حال حاضر در بیشتر نظام های

حقوقی، تصمیم‌گیری راجع به پیشگیری و نحوه مبارزه با اعمال خلاف قانونی است که گسترش استفاده از تکنولوژی و فناوری اطلاعات زمینه وقوع آن را فراهم می‌آورد (جلالی، ۱۳۸۴: ۱۲). اهمیت این بحث زمانی مطرح می‌شود که این اعمال صرفاً جنبه شخصی نداشته باشند؛ به عبارتی استفاده از این فناوری‌ها صرفاً به شخص استفاده‌کننده ضرر نمی‌رساند بلکه جامعه را هم تحت تأثیر قرار می‌دهد لذا در این راستا نقش مردم و دولت در خصوص روش‌های جلوگیری و پیشگیری از این جرایم در این کتاب مشخص شده است.

تاریخچه

الف- پرهیزکار، کلانتر، لاک‌الدین افشاری، موسوی جهرمی (۱۳۸۹):

در مقاله‌ای تحت عنوان سهم فضای مجازی از فضای خدمات شهری تهران و تأثیر خصوصیات شهروندان در میزان استفاده از خدمات فضای مجازی (مورد مطالعه: منطقه شش شهرداری تهران) به روش میدانی به این مهم دست یافتند که: هر چند فضای مجازی به میزان اندک و برنامه ریزی نشده در سیستم‌های فعالیتی مرتبط با خدمات کارکرد دارد، این کارکرد در حوزه‌های مختلف متفاوت است. دستاورد دیگر پژوهش این است که خصوصیات فردی از قبیل میزان وقت آزاد، سطح آشنایی با کامپیوتر و نوع دسترسی به آن با استفاده از فضای مجازی خدمات ارتباط مستقیم دارد و خصوصیات جنسیتی و سطح تحصیلات با استفاده از این فضا ارتباطی ندارد. در صورت مدیریت مناسب تغییرات ناشی از ظهور فضای مجازی خدمات، ضمن استفاده از ظرفیت‌های آن در طرح‌های توسعه شهری، از شدت کاربری شهری در برخی از مناطق کاسته می‌شود و می‌توان انتظار داشت که این رویکرد به تنهایی به تشدید فرصت‌های استفاده از خدمات به واسطه تفاوت‌های جنسیتی و اجتماعی منجر نشود.